

ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ РЕГІОНУ

Проаналізовані результати процесу економічного зростання в Житомирській області у 2000–2002 рр. з використанням таких показників: валова додана вартість (ВДВ) та її структура, величина ВДВ на душу населення, динаміка і структура промислового виробництва, інвестиції в основний капітал, зайнятість і доходи населення, зовнішньоекономічна діяльність.

Постановка проблеми

Проблема економічного зростання і його темпів займає ключове місце в економічній теорії і стратегії розвитку країни. Для України надзвичайно важливим є аналіз економічного росту з позицій якості економічного простору, його нерівномірного розвитку та необхідності збереження його просторової однорідності, виходячи з досить нерівномірної забезпеченості ресурсами.

Національний економічний простір ділиться на регіони, які не тільки є об'єктами статистичного спостереження, але й виконують певні державні функції. Основним типом регіону в Україні найбільш природно розглядати область. Динаміка економічного розвитку в просторі (на рівні регіону) на відміну від її динаміки в часі (на макрорівні) визначається на основі системи регіональних показників. Темпи зростання національної економіки в цілому – це середня величина регіональних темпів, які можуть суттєво відрізнятися. Тому аналіз і прогнозування національної економіки потребує вивчення регіонального розподілу темпів зростання. В Україні весь приріст ВВП концентрується на невеликій кількості найбільш економічно розвинених областей, тому залучення до економічного зростання всіх регіонів набуває практичного значення.

Завдання роботи:

- з'ясувавши поняття “регіональний розвиток”, визначити місце регіону (Житомирської області) в розвитку національної економіки;
- встановити можливості задіяння факторів економічного зростання на рівні регіону таких як: ВДВ та її структура, ВДВ на душу населення, динаміка і структура промислового виробництва, інвестиції в основний капітал, зайнятість і доходи населення, зовнішньоекономічна діяльність.

Предметом дослідження є теоретичні засади регулювання регіонального розвитку.

Об'єктом дослідження є динаміка і структура економіки області, відтворювальні пропорції, тенденції доходів, споживання, зайнятості тощо.

Для вивчення та узагальнення інформації, забезпечення комплексного підходу до складних процесів економічної діяльності регіону використанні *методи* постановки проблеми, економіко-статистичного та порівняльного аналізу, методологія системи національних рахунків (СНР).

Інформаційною базою дослідження стали матеріали державного комітету статистики, обласного управління статистики, монографії і наукові періодичні видання.

Питання внеску регіонів в економічне зростання країни у економічній науці залишається маловивченим, хоча цій проблемі в останні роки приділяється багато уваги, що знайшло відображення у літературі зарубіжних [1, 2, 3, 4] та вітчизняних науковців [6]. Разом з тим ця проблема з теоретичної площини трансформується у практичну, що знайшло відображення в концепції державної регіональної економічної політики уряду.

Щодо поняття “регіональний розвиток”, то в економічній теорії *місцевий (регіональний) розвиток означає діяльність, яку проводять органи місцевого самоврядування чи місцеві громадські організації для стимулювання чи підтримки ділової активності та (або) розвитку сфери зайнятості*. Основними завданнями місцевого економічного розвитку є створення нових робочих місць у тих секторах економіки, які є перспективними для конкретної місцевості, на базі людських, природних та інших ресурсів [1, с. 16].

Організація з економічної співпраці та розвитку (ОЕСД) використовує аргументи на користь регіонального (місцевого) розвитку у контексті національної політики (1986 р.) оскільки це дає змогу реалізувати такі її завдання: допомогти окремим місцевостям пристосуватися до нових економічних умов, пом'якшити вплив стрімких економічних змін на місцеві підприємства та їх працівників, а також, що найголовніше, відродити економіку на місцях та полегшити для неї процес адаптації до перетворень у національній економіці.

Завдання регіонального економічного розвитку за визначенням ОЕСД [1] полягає у:

- ✓ зміцнені конкурентних позицій регіонів, через розвиток потенціалу їх людських та природних ресурсів, що досі не використовувалося;
- ✓ забезпеченні економічного зростання через пошук ринків для тих товарів і послуг, що виробляються у даному регіоні;
- ✓ підвищенні рівня зайнятості і забезпечення широкого вибору можливих видів професійної діяльності;
- ✓ підвищення участі малозабезпечених громадян в економічному процесі;
- ✓ покращення інвестиційного середовища як важливого компоненту у створенні відповідного клімату для розвитку бізнесу та підвищення якості життя місцевих громадян.

Відповідно до сучасної статистичної методології системи СНР важливим показником рівня національного виробництва є обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП), а в системі регіональних рахунків (СРР) аналог цього показника – валовий регіональний продукт (ВРП). Показник ВРП застосовується в якості інструмента регіональної політики. Обчислення ВДВ регіону – перший крок переходу до СРР. Величина ВРП на душу населення – важливий, узагальнюючий індикатор поточної ефективності регіонального виробництва. Метою порівняння величини ВРП на душу населення загалом в країні і в регіоні має дві мети: 1) оцінка факторів, що впливають на масштаби і ефективність регіональної економіки; 2) обґрунтування завдань державної політики щодо стимулювання регіонального економічного розвитку і підтримки проблемних регіонів.

Отже, з погляду уряду, стратегія регіонального економічного розвитку потрібна насамперед для того, щоб забезпечити рівномірний розвиток всіх регіонів держави та використати потенціал розвитку регіонів для стимулювання економічного зростання в країні. Регіональний розвиток це новий вид діяльності, яка потребує визначених дій.

Результати досліджень

Частка Житомирської області у ВДВ України у 2001р. склала 1,7 %, у структурі населення 2,9 %, регіон займає 5 % території країни. В Україні виробництво ВДВ у розрахунку на душу населення складало 3766 грн., в області – 2269 грн., у м. Києві цей показник у 3,2 рази перевищує середній рівень по країні, що свідчить про значну диференціацію регіонів за рівнем розвитку [5, с. 144].

Частка ВДВ у валовому випуску області у 1996–1999 рр. коливалася на рівні 43 %, тобто 57 % складало проміжне споживання, що свідчить про значну витратомісткість економіки регіону через різке випереджаюче зростання цін на паливо, енергію, сировину. Це стало причиною втрат конкурентоздатності багатьох груп вітчизняних товарів. Більш витратними (більше 60 %) є галузі виробництва товарів, промисловості, сільського та рибного господарства, будівництва.

В структурі ВДВ значною (більше 50 %) залишається частка галузей товаровиробництва. Це протирічить загальнонаціональній тенденції підвищення частки галузей сфери послуг. Про відсталість галузевої структури економіки регіону свідчить також зменшення частки промисловості і будівництва та зростання частки сільського господарства. Серед галузей з виробництва послуг найсуттєвішою є частка транспорту і зв'язку, що є наслідком стрімкого зростання цін на ці послуги, частка ж соціальної сфери – охорони здоров'я, фізичної культури, соціального забезпечення, освіти, культури та мистецтва зменшилася.

Наразі спостерігається якісне погіршення структури промисловості. Індекс загального обсягу продукції промисловості в області у 1999 р. склав 32,4 % відносно рівня 1990 р. [7, с. 83]. Процеси структурних змін неоднаково впливають на галузі добувної та обробної промисловості. Найменшою мірою знизилася виробництво в деревообробній, целюлозно-паперовій, харчовій промисловості. Найбільшою мірою обсяги виробництва зменшились у паливній промисловості, машинобудуванні і металообробці, промисловості будівельних матеріалів, легкій промисловості. Єдина галузь промисловості, яка не знизилася, а навіть наростила виробництво – скляна і фарфоро-фаянсова [7]. Очевидно, що різні галузі в регіоні відчують вплив кон'юнктури національних та світових товарних ринків.

Економічне зростання в області розпочалося у 2000 році. Джерелом зростання стали: промисловість, рибне і лісове господарство, торгівля і громадське харчування, операції з нерухомим майном, загально-комерційна діяльність, житлово-комунальне господарство та діяльність громадських об'єднань. Індeksi виробництва продукції в області у 2000–2002 рр. показані в таблиці 1.

Таблиця 1. Індeksi виробництва продукції в області, %
до попереднього року

Галузь економіки	2000 рік	2001 рік	2002 рік
Вся промисловість	113,5	114,3	104,3
Добувна промисловість	116,0	113,4	97,1
Харчова промисловість	114,5	118,8	113,5
Легка промисловість	122,4	117,6	106,4
Целюлозно-паперова та поліграфічна промисловість, видавнича справа	96,0	148,6	87,2
Виробництво будівельних матеріалів і скловиробів	109,4	98,0	91,8
Хімічна і нафтохімічна промисловість	113,3	99,1	102,7
Машинобудування	116,6	108,7	105,9

Джерело: Статистичний щорічник “Житомирщина-2001”, с. 88–90
“Житомирщина у цифрах”, 2002, с. 21

Як свідчать статистичні дані, потенціал економічного зростання формується у споживчому комплексі. Лідером в економічному зростанні

стала харчова промисловість, зокрема молочне виробництво та виробництво цукру та пива. Ще одним джерелом зростання є легка промисловість – виробництво текстилю, готового одягу та взуття. В целюлозно-паперовій промисловості зростання започатковано виробництвом паперу і картону, поліграфічною промисловістю та видавничою справою. У виробництві будівельних матеріалів зростання генерує обробка каменю. У хімічній промисловості лідерами є фармацевтичне виробництво, виготовлення гумових та пластмасових виробів. У машинобудуванні області зростання розпочалося з виробництва машин, електричного устаткування [7, с. 88–90].

Зниження інвестиційної активності упродовж всього останнього десятиріччя – одна з найнегативніших рис економічної кризи, яка має довгострокові наслідки. Індекс інвестицій загалом в Україні складає 87,3 % (1995 р– 100 %). В області цей показник складає 32,4 % [7, с. 142–143]. Головні причини інвестиційного спаду мають макроекономічний характер – високий рівень оподаткування підприємницького сектору, значну ціну кредитних ресурсів, борги підприємств, обмеженість бюджетних коштів, інвестиційні ризики, тощо.

В галузевій структурі інвестицій частка промисловості складає 34,4 %, транспорт і зв'язок – 18,2 %, житлове господарство – 16,0 %. У 2001 р. найбільшою була частка інвестицій в основний капітал у таких видах економічної діяльності: обробна промисловість – 34,5 %, транспорт – 16,3 %, сільське господарство, мисливство та лісове господарство – 14,9 %, операції з нерухомістю – 14,2 % [7]. В промисловості найбільшою була частка інвестицій в основний капітал харчової промисловості – 28,5 %, виробництва електроенергії, газу та води – 15,9 %, видобування металевих руд – 12,1 %, виробництво неметалевих мінеральних виробів – 10,6 % [7]. Масштаби інвестицій недостатні навіть для простого відтворення основного виробничого капіталу, не кажучи про створення прогресивної технічної бази для прискорення економічного зростання, особливо враховуючи значну зношеність основних фондів. Тому необхідним є прискорення інвестиційного процесу у регіоні.

Залучення іноземних інвестицій, які є формою зовнішньоекономічної діяльності економіки регіону, поки що є незначним (у чотири рази меншим, ніж в середньому в Україні), що свідчить про незрілість інвестиційного ринку регіону. Приоритетними у прямому іноземному інвестуванні є хімічна, промисловість будівельних матеріалів, внутрішня торгівля. У 2001 р. у структурі обсягу експорту товарів частка експорту Житомирської області складала 0,9 %, а в структурі імпорту – 0,8 %. В структурі експорту регіону найбільшою була частка текстилю та текстильних виробів – 15,1 %, продукція тваринництва – 14,4 %, мінеральні продукти – 12,7 %, деревина та вироби з неї – 9,6 %. В структурі імпорту у загальному обсязі займали промислові товари – 27,0 %,

текстиль і вироби з них – 13,8 %, продукція тваринництва – 140,7 %, мінеральні продукти – 9,4 % [7, с. 134].

В Україні відбувається зниження чисельності працюючих, що обумовлене, головним чином, економічною кризою і зміною структури попиту на робочу силу. Диференціація регіонів за індексом зайнятості менша, ніж за динамікою обсягів виробництва. Це може означати наявність сильних обмежувачів зниження зайнятості або зниженням продуктивності праці. Проблеми зайнятості тісно пов'язані з структурними змінами в економіці регіонів, які активно відбуваються навіть при падінні виробництва. Головною тенденцією є переміщення зайнятості з виробничих галузей в інші сфери, і особливо, в особисте підсобне сільське господарство, що є реакцією населення на економічну кризу. В Житомирській області частка населення, зайнятого в сільському господарстві є вищою, ніж у середньому в Україні (20,8 %, порівняно з 11,4 %). Очевидно, що для деяких регіонів ефективніше зберігати індустріальну чи аграрну орієнтацію, з іншою сторони, переміщення праці в сферу послуг поки стримується нерозвинутою її пропозицією (через інвестиційну недостатність) і обмеженим попитом населення. Складною соціальною проблемою в області залишається безробіття. Найсуттєвішим є зниження частки зайнятих у промисловості, будівництві та інших галузях. Рівень зареєстрованого безробіття в області складав у 2000 р. 7,3 %, у 2001 – 8,1 %, у 2002 – 5,4 % [8, с.90]. Зменшення безробіття обумовлене зростанням кількості працюючих у приватному секторі економіки. Проблема безробіття найгостріше проявляється на локальному рівні: в малих і середніх містах.

Нерівномірне регулювання динаміки доходів населення країни проявляється в територіальній концентрації доходів і кінцевому споживанні населення. Динаміка заробітної плати у 2000–2002 рр. показана у таблиці 2.

Таблиця 2. Середньомісячна заробітна плата у Житомирській області (2000–2002 рр.)

Заробітна плата	2000 рік		2001 рік		2002 рік	
	Україна	область	Україна	область	Україна	область
Номінальна, грн.	230	164	311	220	376	268
%, до відповідного періоду минулого року	129,6	122,3	135,2	133,9	121,0	121,8
Реальна, % до відповідного періоду минулого року	99,1	99,8	119,3	124,2	118,2	121,2

Джерело: Житомирщина у цифрах 2002, с. 93

Як свідчать дані таблиці, середня заробітна плата в області є меншою ніж у цілому в країні, і нажаль, ця тенденція зберігається. Динаміка

заробітної плати визначається взаємодією багатьох факторів: динаміки і структури виробництва, зайнятості, зміни вартості життя, перерозподілом власності і доходів від власності, ефективністю соціальної політики тощо. Під впливом позитивної економічної динаміки та низької інфляції намітилась тенденція до зростання реальних доходів населення, але середня заробітна плата не досягнула розміру прожиткового мінімуму (268 проти 365 грн.). Зберігається значна диференціація між рівнями заробітної плати працівників різних видів економічної діяльності. Співвідношення найбільшого розміру заробітної плати працівників, зайнятих у фінансовій діяльності (538 грн.) та найменшого її рівня – у сільському господарстві (152 грн.) склало 3,5 рази [8, с. 93]. Отже, у 2002 р. не було досягнуто відчутних позитивних зрушень у вирішенні головного завдання соціально-економічних перетворень – зниження рівня бідності та зменшення диференціації доходів населення за рівнем добробуту. Про низький рівень доходів населення свідчить структура сукупних витрат (у 2002 р. 69,9 % доходів витрачалися на придбання товарів і послуг) [8, с. 91]

Рух України до відкритої економіки, використання переваг міжнародного поділу праці різною мірою охопив регіони. Завдяки збільшенню експорту деякі регіони змогли підтримати конкурентноздатність продукції; розширення імпорту вирішувало завдання насичення регіональних ринків споживчими товарами. Найбільш залученими у зовнішню торгівлю є дві групи регіонів: *по-перше*, ті що виробляють чорні і мінеральні продукти, продукцію хімічної промисловості, неблагородні метали та вироби з них, електричні та механічні машини, устаткування та механізми; *по-друге*, регіони–торгові осередки. Зовнішньоторговельний оборот області був нерівномірним, мав тенденцію до зменшення. Найбільшу питому вагу в загальному обсязі експорту мають легка промисловість, продукція тваринництва, мінеральні продукти, машинобудування. Пріоритетними галузями є металообробна, харчова, лісова і деревообробна, целюлозно-паперова, камінеобробна промисловості. У 2001 р. у структурі експорту регіону найбільшою була частка текстилю та текстильних виробів – 15,1 %, продукція тваринництва – 14,4 %, мінеральні продукти – 12,7 %, деревина та вироби з неї – 9,6 %. В структурі імпорту у загальному обсязі займали промислові товари – 27,0 %, текстиль і вироби з них – 13,8 %, продукція тваринництва – 14,07 %, мінеральні продукти – 9,4 % [7, с. 134].

Висновки

1. Кількісні характеристики розвитку економіки області у 2000–2002 рр. свідчать про відставання регіону за виробництвом ВДВ на душу населення (60 % середньо українського показника) та значну витратомісткість економіки регіону (57 % ВДВ). Відсталою є галузева структура економіки регіону, про що свідчить зростання частки сільського господарства і

зменшення частки промисловості у ВРП. Якісно погіршилася структура промисловості, найбільших втрат зазнали галузі з виробництва товарів інвестиційного призначення.

2. Економічне зростання в області розпочалося у 2000 році з виробництв споживчого призначення у харчовій, легкій, целюлозно-паперовій, хімічній промисловості, виробництві будівельних матеріалів, машинобудуванні. В області поки що не сформовано умов розширеного відтворення, причиною чого є низький рівень інвестиційної активності. Масштаби інвестицій недостатні навіть для простого відтворення основного виробничого капіталу, а тим більше для створення прогресивної технічної бази для прискорення економічного зростання, особливо враховуючи значну зношеність основних фондів. Тому необхідним є прискорення інвестиційного процесу у регіоні.

3. Із структурними змінами в економіці пов'язані зміни у зайнятості і доходах. Головною тенденцією є переміщення зайнятості з виробничих галузей в інші сфери, а особливо, в особисте підсобне сільське господарство, що є реакцією населення на економічну кризу. Проблема безробіття має локальний характер. Зберігається значна диференціація між рівнями заробітної плати яка складає 3,5 рази. Як підсумок – у 2002р. не було досягнуто відчутних позитивних зрушень у вирішенні головного завдання соціально-економічних перетворень – зниження рівня бідності та зменшення диференціації доходів населення за рівнем добробуту.

4. Область залишається імпортозалежною у забезпеченні промисловими товарами, як споживчого так і інвестиційного призначення, експорту ресурсів, тощо. Зовнішньоторговельний оборот області був нерівномірним, мав тенденцію до зменшення. Найбільшу питому вагу в загальному обсязі експорту мають легка промисловість, продукція тваринництва, мінеральні продукти, машинобудування. Приоритетними галузями є металообробна, харчова, лісова і деревообробна, целюлозно-паперова, камінеобробна промисловість, але їх потенціал не задіяний.

Перспективи подальших досліджень

Вивчити потенціал економічного зростання на основі регіональної структури економіки, встановити фактори і міру територіальної нерівності регіонів країни та визначити заходи економічної політики різних рівнів системи управління (загальнодержавну, галузеву, регіональну).

Література

1. Блейклі Е. Дж. Планування місцевого економічного розвитку. Теорія і практика Пер. з англ. / – Вид. 2-е; – Л.: Літопис, 2002. – 416 с.
2. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики: – М.: ГУВШЭ, 2000. – 495 с.

3. Гранберг А., Зайцева Ю. Производство и использование ВРП: межрегиональные сопоставления // Российский экономический журнал. – 2002. – № 10. – С. 42–64.
4. Иванов И. Д. Европа регионов. – М.: Междунар. отношения, 1998. – 192 с.
5. Іщук Я. В. Структура валової доданої вартості за регіонами України у 1998–2001 рр. // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 7(25). – С. 139–148.
6. Симоненко В. К. Регионы Украины: проблемы развития. – К.: Наук. думка, 1997. – 262 с.
7. Статистичний щорічник: Житомирщина 2001. / Житомир. обл. управ. статистики. – Житомир, 2001. – 365 с.
8. Житомирщина у цифрах у 2002 році: короткий статистичний довідник./ Житомир. обл. управ. статистики. – Житомир, 2003. – 108 с.